

SOSYAL VE SİYASÎ DEĞİŞMELER AÇISINDAN PEYAMÎ SAFA'NIN MAHŞER ROMANI

Arif Yılmaz*

Özet: Peyami Safa'nın *Mahşer* adlı romanı, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonraki altı aylık dönemi konu edinir. Ayrıca eser içerisinde geri dönüşlerle Birinci Dünya Savaşı yıllarına ait sosyal ve siyasî olayların önemli bir bölümünün konuya dâhil edildiği de bilinmektedir.

Edebî eser incelemelerinde metin dışı öğelere başvurmak son zamanlarda terk edilmeye çalışılan bir yöntem olmakla birlikte, bazen edebiyat eserlerini sadece kendisiyle açıklamaya çalışmak mümkün olmayabilir. *Mahşer* romanını da açıklamak için eserin fonunu oluşturan sosyal ve siyasî olaylar ile bu olayların edebî esere yansımaya biçiminin belirlenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmamızdaki amacımız, tarihî gerçeklikle, yazarın edebî metne aldığı tarihî olayların kesişen bölümlerini tespit etmek, Peyami Safa'nun tarihî roman anlayışının bilgi ve belgelere olan yakınlığını ortaya koymaktır. Belli bir tarihî kesiti, bir edebî metin yazarının bakış açısıyla, edebî metne dâhil olduğu şekliyle yorumlamak, böylelikle tarihinin edebî metinlere olan ilgisini arttırmaya çalışmak da yazının amaçlarından bir diğeridir.

Anahtar Kelimeler: Peyami Safa, *Mahşer*, roman, tarih, Mondros Mütarekesi.

ANALYSIS OF PEYAMÎ SAFA'S NOVEL "MAHŞER (ARMAGEDDON)" FROM A SOCIAL AND POLITICAL CHANGE PERSPECTIVE

Abstract: Peyami Safa's novel *Mahşer (Armageddon)* covers a period of six months following the signing of the Moudros armistice treaty. In addition, it is also known that a significant part of the social and political events that took place during the First World War was covered in the work through back and forth movements within the story. Although literary review with extra-textual elements is a method being abandoned recently, sometimes it is not possible to explain literary works without reference to outside sources. The way social and political events are reflected in the literary work needs to be identified in order to fully understand it. The aim of this study is to identify the sections where historical reality intersects with historical events that the author mentions in the novel and underline Peyami Sa-

* Yrd. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

fa's adherence to historical documents as part of his understanding of historical novels. Another goal of the study is to assess a certain historical cross-section with the perspective of the author of a literary work just as it is included in the work and thus fostering historians' interest towards literary works.

Keywords: Peyami Safa, Mahşer (Armageddon), Moudros Armistice.

1. GİRİŞ

1. 1. Edebî Eser İncelemesinde Metin Dışı Öğeler

Modern edebiyat incelemelerinde artık edebî eserin kendisi dikkate alınır olmuştur. Yoğunluklu olarak, 1915-1930 arasında Sovyetler Birliği'nde uygulanmış olan formalizm, 1900'lü yılların başlarında Ferdinand de Saussure'ün dilbilim alanındaki çalışmalarına yaslanan yapısalcılık ve yeni eleştiri yöntemi, öz olarak "edebiyat dışı öğelerle incelenemeyeceği(ni) ve edebiyat incelemelerinin edebî metne dayanması gerektiği(ni), edebiyat metninin kendi kendisini açıklamaya yetecek bir yapısı olduğu(nu)" (Kaplan, 1998: 38-39). savunur. Bununla birlikte, edebî eseri kendinden başka hiçbir dış öğeye başvurmadan sadece kendiyile açıklamaya, incelemeye, şerh etmeye çalışmak istenilen ve beklenen sonuçları vermeyebilir. Pospelov bu hususu açıklarken, "...eserin çıkış zamanının karakteristik ilişkilerini, olaylarını ve koşullarını bilmeksizin, bir çağın ya da dönemin 'ruhunu, bilincini' derinden yakalamaksızın, sanatsal edebiyat araştırılıp incelenemez." hükmünü verir. Ayrıca edebiyat bilimcisinin felsefe ve sanat tarihi gibi tarihsel bilimlerin tespitleri ve yargılarından yararlanarak edebî eserin "özgül boyutlarını" açıklayabileceğini, bu gibi niteliklerden uzak bir dikkatin ise edebî metni açıklamada yetersiz kalacağını vurgular (Pospelov, 1995: 22-23).

Bu bağlamda roman, hissedilmesi gereken hazlara yönelik sanatsal öğelerle dolu olduğu gibi "değişik düşüncelere, duygulara, kültürel, tarihi, felsefi, dinî, sosyal ve ideolojik birikimlere, estetik değerlere, güzelliklere" ait "deşilmesi, kazılması, çözümlenmesi, keşfedilmesi gereken nice hazineleri" de içerisinde barındırır (Çetin, 2007: 11).

Bu nedenle Tanpınar, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi adlı eserini yazarken metotta seyyal kalma nedenini "tarihi vücuda getiren fertleri ve eserleri mümkün olduğu kadar sarıh ve doğru şekilde verebilmek" şeklinde açıklar (Tanpınar, 2003: IX-X). Belli bir metoda bağlı kalmanın başta edebî eserler olmak üzere edebî hadiseleri açıklamaya yetemeyeceğinin bir ifadesi olan bu cümlelerdeki temel düşünce, edebî eser incelemelerinde de yol gösterici olmuştur.

Şerif Aktaş da, “Edebî eserin vücut bulduğu muhiti, tarihî ve sosyal şartları dikkatlere sunan incelemeler okuyucunun, eserde anlatılanları daha iyi kavramasını” (Aktaş, 1984: 9) sağladığını iddia ettikten sonra tespitlerine şunları ekler:

“Bu prensipten hareketle okuyucunun, metnin anlaşılabilirliği için bir hazırlığa ihtiyacı olduğunu; böyle bir hazırlıktan mahrum okuyucunun metnin dışında kalacağını, yani onunla metin arasında ‘iletişim’ sağlanamayacağı, aynıleşmenin vukua gelemeyeceğini söyleyeceğiz.” (Aktaş, 1984: 29).

Alemdar Yalçın ise “roman tahlillerinde ve değerlendirmelerinde sosyal ve siyasî değişmeyi her zaman göz önünde bulundurmak gerek” tiğini savunur (Yalçın, 1992: 12).

Mütareke dönemi sosyal ve siyasî birçok konuyu tahlil etmeye çalışan *Mahşer* romanını tam manasıyla anlamak ve yorumlamak ancak vak’a zamanına ve Mütareke dönemi tarihî hadiselerle vukufiyetle mümkün olabilir düşüncesindeyiz.

1. 2. Mütareke Dönemi İstanbul’u ve Mahşer Romanı

Peyami Safa’nın romanlarındaki vak’a zamanı incelendiğinde, yakın tarihimizin dört önemli zaman diliminin Peyami Safa romanlarında esas alındığı görülür: 1. Birinci Dünya Savaşı yıllarına ait romanları, 2. Mütareke dönemine ve sonrasına ait romanları, 3. İnkılap dönemine ait romanları, 4. İkinci Dünya Savaşı yıllarına ve sonrasına ait romanları (Tekin, 1986: 290-291).

Mütareke dönemi İstanbul’unun fon olarak kullanıldığı romanlarımızdan biri de *Mahşer*’dir. Mütareke dönemi 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi’yle başlar. Romandaki vak’a zamanının 1920-1921 yıllarına rastlaması nedeniyle *Mahşer*, Mütareke dönemine ve sonrasına ait romanların yer aldığı grupta değerlendirilmektedir.

Mehmet Tekin de *Mahşer* romanını ‘Mütareke dönemi ve sonrasına ait romanlar’ bölümüne alır ve şöyle der:

“Aslında yazar, eserlerinde ‘mütareke’ döneminin bazı karakteristik olaylarına yer vermekle, bu dönemi anlatmak düşüncesinde değildir. O, ‘Mütareke’ fonundan, daha çok eserlerin ön cephesinde yer alan kişileri ve hâdiseleri aydınlatmak için faydalanmaya çalışır. Ön cephede yer alan bazı kişilerin tavrı ile arka planda yer alan ‘Mütareke’ tablosu arasındaki uzlaşmaz zıtlık, hem esere bir derinlik ve genişlik kazandırmakta, hem de okuyucunun ilgisini eser üzerine çekmektedir.” (Tekin, 1986: 292-293).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkan ve sonrasında kuvvetle kendini gösteren sosyal yapı bozukluklarının, *Mahşer* romanının fonunu oluşturan Mütareke dönemi toplum yapısıyla örtüşmesi dikkat çekicidir. Romanın ana omurgasını oluşturan dönemin kıtlık ve buna bağlı gelişen yolsuzluk, savaşın etkisi ile ortaya çıkmış sosyal sorunların başında gelir. Osmanlı Devleti, 1909'dan 1918'e, yani Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkarak paylaşma masasına yatırılıncaya kadar İttihat ve Terakki Partisi'nin mutlak egemenliği altında kalır (Acun, 1999: 159). İttihat ve Terakki'nin ülke yönetimini ele aldığı 1908'den Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 1918'e kadar geçen süreçte "askerî yenilgiler, iktisadî yıkıntı ve siyasal basiretsizliğe" (Lewis, 1993: 237) "doğrudan doğruya imparatorluğun yıkılışına yol açan politikalar" eklenmiş (Lewis, 1993: 226); "tecrübesizliğin, tereddüdün ve muhafazakârlığın pençesinden kurtulamayan" İttihatçılar ülkeyi "muazzam" bir sefalete sürüklemiştir (Tunaya, 1959: 15 ve 65-66; Berkes, 2002: 478-479).

Bu savaş yıllarında "çamur gibi kara ekmek", yıllarca halkın başlıca gıdası olmuştur. Sertel o günleri anlatırken oldukça çarpıcı örnekler verir:

"Çocuklar sütsüz, hastalar ilaçsız, insanlar ekmezsiz kaldı. Bunun yanında karaborsacılık, yolsuzluk ve rüşvet aldı yürüdü. İttihatçılara bağlı olan imtiyazlılar, sonsuz servetler yaptılar. Bunlar, aç kalmış halkın sefaletiyle alay eder gibi işi sefahata vurdular. Apartmanlar kurdular. Barlarda ve eğlence yerlerinde sanatçıların sigaralarını binlik banknotlarla yakıp eğlendiler. Şarap ve şampanyadan nehirler akıttılar. Bunları aç halkın gözü önünde yapıyorlardı." (Sertel, 1977: 67).

Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında akşam evine götüreceği pilavlık bulgur bulamayan veya çocuğuna birkaç tane şeker alamayan ailelerin sayısı oldukça artar; millet hazinesine ait paraları zimmetine geçirerek harp yıllarında, eskisinden daha iyi ve daha rahat yaşayan (Erişirgil, 1956: 324-325) "yedinci kol" (Sabis, 1943: 147) denilen hırsızlar türer. Herkesin gözü önünde cereyan eden ve çoğu zaman göz yumulan bu hadiselerde Türk toplumunda burjuvazi oluşturma gayretlerinin izi bulunduğu iddialarını da unutmamak gerekir (Erişirgil, 1956: 328).

"Bütün bu olup bitenleri, yolsuzlukları, uygunsuzlukları partinin başında bulunanların bilmemelerine imkân yoktu. Esasen mensuplarını devlet eliyle zengin etmek bu partinin açık bir politikası idi. Öyle bir zaman geldi ki İttihat ve Terakki Partisi'nin genel merkezinde çalışanlar her şeyi bir yana bıraktılar,

ticaretle uğraşmaya başladılar.” (Gençosman, 1976: 74. Ayrıca bk. *Yakın Tarihimiz*, 15 Mart 1962).

O günlerde, yolsuzluğun en büyüğü de, romanın önemli karakterlerinden olan Alaaddin Bey gibilerin siyasî nüfuzlarını etkili bir şekilde kullanabildikleri ticarete görülür:

“Almanya’dan ve Avusturya’dan beş kuruşa alınan ve harpten evvel kilosu değil okkası iki kuruşa satılan şeker, serbest piyasada halka üç yüz kuruşa kadar satılmıştır. Aradaki insafsızca kârları ceplerine indirenler partinin nüfuzlu adamları olduğu için rezaletler uzun müddet ört bas edilmiştir.” (Yalman, 1968: 270. Ayrıca bk. *Yakın Tarihimiz*, 15 Mart 1962; Selâhattin Bey, 1989: 102; Sabis, 1990: 118).

Bir mal aynı tüccarın elinden ikinci defa geçecek kadar el değiştirir ve böylelikle fiyat fahiş miktarlara çıkarılır:

“Ticaret garip bir şekil almıştı. Önceden dışardan gelmiş mallar şimdi tüccar arasında elden ele geçiyordu. Örneğin bir tüccar, ufak bir kazançla başka bir tüccara satıyordu ve bu zincir, halkaları hiç eksilmeden tüccarlar arasında dolaşıp duruyor, malın fiyatı elden ele geçtikçe son derece yükseliyordu. Aynı parti malın bir tüccarın elinden iki kez geçtiği oluyordu. Arada bu maldan halka satış yapılırsa doğallıkla son çıkmış olduğu yüksek düzey üzerinden işlem yapılıyordu. Tüccar boyuna kazanmakta, halk durmaksızın zarara uğramaktaydı.” (Yalçın, 1976: 251-252).

Bunun üzerine Men-i İhtikar (Vurgunculuğu Önleme) Komisyonu kurulmuş (Yalçın, 1976: 252); ancak bunu önlemek rüşvet ağını aşmakla mümkün olduğu için başarılı olunamamıştır (Yalçın, 1990: 51).

Romanda mebus Alaaddin Bey’in temsil ettiği “Vagon” ticareti de o dönemin en önemli yolsuzluk olaylarından biri olmuştur:

“O vakit vagon ticareti vurgunculuğun kârlı şekliydi. Demiryolları çok yüklü olduğu için tüccar kendi mallarını bir yandan bir yana aktarmak için vasıta bulamıyordu. Harbiye nezareti levazım dairesinden boş vagon satın alıyorlardı. Bazen bir vagon için on bin lira kadar hava parası verdikleri olurdu.” (Sertel, 1977: 67).

Bu tür fiskos haberleri gündelik gazetelerin sayfalarında görülürdü:

“Filan, elde ettiği iki vagon vesikasını satmış da bir Rum tüccardan tam dört yüz bin lira almış, yok geçen gün filan nazır, Musevi zengin filanla vagon vesikası pazarlık ederken görülmüş diye...” (Erişirgil, 1956: 326-327).

Bu tür olaylar öyle yaygınlaşmıştır ki “Kadın Şairi” olarak tanınan Celal Sahir gibi edebiyatçılar bile rüşvet ve yolsuzluk olay-

larına karışmışlardır (Sertel, 1977: 67-68). İşte İstanbul'un Aksaray ve Fatih gibi kuytu mahallelerinde bütün gençlerini savaşa yollayan aileler hayatları için zarurî ihtiyaçları tedarikten aciz iken, Beyoğlu'nda âdeta harp içinde değilmişiz gibi yaşamaya devam edilmiştir (Erişirgil, 1956: 324).

"İstanbul'daki geniş halk kitleleri de korkunç bir yoksulluk ve açlık içinde sürünmekte, ev, arsa ve kıymetli eşyalarının tamamını bir parça ekmek için satmaktadırlar. İstanbul yaralı gaziler ve topraklarını terk ederek canlarını kurtarıp gelebilen muhacirlerle dolmuştur. Bu fakir insanlar bir parça ekmek için dilenmektedirler." (Yalçın, 1990: 50-51).

Mahşer romanı, Mütareke döneminin söz konusu sosyal ve siyasî hadiselerinin üzerinde şekil bulmuş bir romandır. Vak'a zamanına ışık tutacak Mütareke dönemi hadiselerinden sonra roman kahramanlarının bakış açısıyla *Mahşer*'de ele alınan dönemin sosyal ve siyasî hadiselerini inceleyebiliriz.

2. SOSYAL VE SİYASİ DEĞİŞMELER AÇISINDAN MAHŞER ROMANI

Sözde Kızlar ve *Canan* ile birlikte gençlik dönemi kitaplarından olan *Mahşer* (Safa, 1937: 1), iki kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısım -daha önceki baskılarında rakamla belirtilmiş ama bu baskısında bulunmayan- 6 bölüm ile 6 ara bölümden; ikinci kısım, 8 bölüm ile 15 ara bölümden oluşur. Ara bölümler ise yıldız işaretiyle birbirinden ayrılmıştır. Nihad'ın İstanbul'a dönüşünü konu alan ilk ara bölüm, prolog görevindedir. Yine Nihad'ın İstanbul'daki macerasıyla şekillenen birinci kısmın, ilk ara bölüm hariç, I-VI bölümleri ile ikinci kısmın I-VII bölümleri gelişme, nihayet VIII bölüm ise 'sonuç' bölümleri olarak değerlendirilebilir.

2. 1. Nihad - Seniha

Romandaki olay örgüsüne yön veren birçok kahramandan söz etmek mümkünse de romanın, biri erkek ve diğeri kadın olmak üzere iki temel kahramanın etrafında şekillendiğini söyleyebiliriz. Romanın erkek kahramanı Nihad, kadın kahramanı ise Muazzez'dir. Nihad, asıl mesleği öğretmenlik olan 26 yaşında bir gençtir. Üç seneden beri cephededir. Önce bir yıl Kafkas Cephesi'nde savaşmış, daha sonra Çanakkale Cephesi'ne sevk edilmiştir. Bu üç yıl içerisinde İstanbul hasreti bir dağ gibi gönlünde büyümüştür.

Omzundan yaralanıp ordudan ihraç edilince ihtiyat mülazımı olarak sürdürdüğü askerliğini 'gazi'likle noktalamıştır. Yazar, önce birinci, sonra üçüncü tekil şahısla romanın kahramanı Nihad'ı şöyle tanıtır:

1. Nihad İstanbullu ve h. 1313, m. 1895/1896 doğumlu, şu anda 26 yaşında. (s. 23)

2. Babası Divan-ı Muhasebat azası. Annesi ve babası Nihad 12 yaşındayken ölmüşler. (s. 23)

3. Babasının bütün akrabaları saraya mensuptular. Nihad'ı her zaman Bostancı'da, Fenerbahçe'de, Kadıköy'ünde alıkoyarlardı. Onların arasında büyüdü. (s. 23)

4. Fakat meşrutiyet, birçok servetlerle unvanları üç-beş temmuz gününde mahvediverdiği için babasıyla annesi de öldükten sonra, Nihad o güzel âlemlerden uzak kaldı. (s. 43)

5. Önce Darüşşafaka'da okudu, sonra eğitimine Darülfünûn'un edebiyat şubesinde devam etti. (s. 23)

6. Aynı zamanda öğretmendi. Okulun pansiyonunda kalıyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla önce Kafkas Cephesi'ne, bir sene sonra da Çanakkale'ye sevk edildi. (s. 23)

7. Çanakkale'de üç defa ateş hattında savaştı ve omzundan yaralandı. Önce karargâhın hastanesinde ameliyat edildi, ardından baştabip ordudan ihracını istedi. (s. 23)

8. Çocukluğundan beri başından "bir alay şey" geçen, on iki yaşından beri, heyecansız, tasasız, rahat bir gün yaşadığını hatırlamayan, ya para, ya kadın, ya vatan için açlığa, ihanete, ölüm tehlikelerine düşen Nihad;

"Zengin olmayı aklından geçirmedim. Hiçbir gün servet hayali kurmadım. Hatta 'mes'ud olmak' denilen şeyi de istemedim. İnsanların saadet ve felaket diye teheyhülleri iki kutup gibi ayırmaları ona bazen manasız görüldüğü için, haz ve kederi, birbirine geçmiş, perçinleşmiş, her zaman yan yana, iç içe bulunan bir halite gibi tasarlardı. İyi ama hayatında da akla gelmeyecek terslikler karşısında kaldı." (s. 82)

"... hassasiyete düşmandım. Fakat ondan güç yakayı kurtarıyordum. Her genç gibi yığın yığın yazdığı hatıra defterlerinin hiçbir sahifesi yok ki, üç beş satırında kuvvetli bir şikâyet akisleri bulunmasın"..."Ruhuna hiçbir gün tahakküm edemedim, macerayı sevmeyeceğim hâlde, maceraperest, bedbinliği sevmeyeceğim hâlde bedbin, parayı sevmeyeceğim hâlde ona muhtaç oldum." (s. 83)

Çocukluğundan itibaren peşini bırakmayan sıkıntılar, savaş dönüşünde geldiği İstanbul'da da Nihad'ı takip etti.

Yazar, romanın ilerleyen bölümlerinde, Nihad'ı çepeçevre sarak sıkıntıları daha ilk sayfalardan itibaren okuyucuya hissettirmeye çalışır. Bunlardan bazılarına örnek vermek gerekirse şunları söyleyebiliriz:

Bir vapur dolusu gazi Sirkeci iskelesine yaklaştığında, bina ve görevlilerden başka kimse onları karşılamaz. Âdeta bir yabancı gibi İstanbul'un ara sokaklarına süzülür giderler. Vatan, millet için savaşmış ve gazilik gibi ikinci büyük unvanı almış birine karşı polis ve bekçi fazla itibar etmez. "Gaziyim ben" sözüne karşılık bekçi, yazarın ifadesiyle şöyle tavır takınır: "*Polis, şüphenin büyüttüğü gözlemlerini gençten ayırmayarak "ne olursan ol!" der gibi omuzlarını silkti, başını sallayarak birdenbire düdük öttürdü.*" (s. 11)

Daha İstanbul'daki bu ilk gecede Nihad, bir *mağşere* girdiğini anlamış gibi şöyle der: "*Aydan düşseydim, bu kadar sersemlemezdim.*" (s. 15)

Savaştan önce öğretmenlik yaptığı yıllarda birlikte kaldığı Hatice teyzenin evine gelir. Hatice teyze ölmüştür. İstanbul'da yanına gideceği eski arkadaşından başka kimsesi yoktur.

Yazar, romanın dokuzuncu sayfasında, "*Müftü hamamında, uzak akrabadan, 'teyze' dediği ihtiyar bir kadın var. İstanbul'da olup olacağı bu. Evine gidip kalabileceği başka hiç kimse: Ne aile, ne akraba, ne arkadaş.*" ifadeleriyle kimsesizliği vurgulanan Nihad'ı, birkaç sayfa sonra bir önceki ifadeyle âdeta bir çelişki oluştururcasına "*En yakın tanıdığı Cibali'de bir arkadaş: Faik isminde bir genç...*" dediği bu arkadaşının evine gönderir. Nihad ona gider. İki gün arkadaşında misafir olur. Yalnız Faiklerin de maddî durumu çok kötüdür. Onlar da sefalet içerisinde yüzmektedir. Nihad bu yüzden evden ayrılır, iş arar.

Tekrar eski mesleğini yapmak talebiyle Maarif Nezareti'ne gider. Nihad az maaşlı derse razıdır. Müdüriumumi o sırada telefon görüşmesi yapmaktadır. Nihad da istemeden dinlemek zorunda kalır. Telefondaki paşa, Mahdum Bey diye bir öğretmen için müdüre ricada bulunmaktadır. Müdür bey de Kabataş'taki bir okulda açık bir öğretmen kadrosunun olduğunu; ama öğretmenin oturduğu yere uzak düşeceği için vermek istemediğini söylemektedir. Çünkü öğretmen Mahdum Bey gidip gelirken boşuna tramvay parası verecek, zarar edecektir. Sonunda Mahdum Bey, evine daha yakın bir yer olan, yaya gidip gelebileceği Vefa Sultanisi'ne verilir.

Yazar, paşa ile müdür bey arasında geçen bu diyalogdan hemen sonra Nihad'ı daha da üzecek hadiselerle şahitlik yaptırmaya devam eder. Mahdum Bey'in okulunun belirlenmesi çalışmalarına şa-

hit olan Nihad, konuşma sırasının kendisine geldiğini düşünürken iki bayanın odaya girdiğini görür. Müdür hâlâ Nihad'ın odadaki varlığından habersizmiş gibi davranmaya devam etmektedir. Tanıdığı, eşi dostu olan insanlarla ilgilenir. Bayanların isteği ise Nihad'a daha ilginç gelir. Çünkü bunca sıkıntılara, ihtiyaçlara rağmen iki bayan okullarına piyano istemek için gelmiştir. Müdür o sorunu da fazla vakit harcamadan çözüverir. Nihayet müdür, Nihad'ı görür. Ama o anda müdür ciddileşir. Yazar bu durumu bize şu cümlelerle aktarır:

"Fakat müdürüme umminin Nihad'a çevrilen yüzü ansızın ciddileşmişti. Ağırlaşan sesi soruyordu:

- Nedir efendim? Siz ne istiyorsunuz?

Nihad birdenbire sesinin perdesini bulamadı. Kekeliyordu. Öksürdü:

- Bendeniz... eskiden muallimdim... üç sene evvel... muallimdim... Sultani muallimi... sonra... cepheye gittim... Çanakkale'ye... ondan evvel biraz Anadolu'da ...

Müdür, Nihad'ın sözünü kesti:

.. Peki efendim tercümei hâl sonraya... ne istiyorsunuz?" (s. 19)

Biraz önce paşanın ricasıyla münhal bulabilen müdür, gazilik unvanından başka hiçbir dayanağı olmayan Nihad'ın isteğini "münhal yok" gerekçesiyle geri çevirir.

Yazar Nihad'ın hayata, topluma bakış açısını belirlemedeki alt unsurları değişik yerlere serpiştirmiş durumdadır. Nihad, müdüre gazi olduğunu söyleyince, müdürün *"- Efendim, hep gaziyiz... cephe vazifenizi yapmışsınız bana ne? Lakırdıyı fazla uzatıyorsunuz, münhal yok diyorum!"* diye oldukça uygunsuz cevaplar vermesi, okuyucunun daha sonra karşılaşacaklarının işareti gibidir. Bu nedenle olay örgüsü şu şekilde yorumlanabilecek şekilde tanzim edilmiştir: Nihad'ın cepheye çektiği sıkıntılarla rahat uyuyabilen müdür, kendisini korumak için cepheye üç yıl savaşan Nihad'ın yaralarını sarmak için çabalayacağına, kırıcı sözleriyle onu daha çok yaralar. Bu kalp yaraları, kurşun yarası gibi kısa sürede kapanacak cinsten de değildir. Üstelik cephe gerisindekiler müdürün gözünde saygıya daha layıktır.

Yazar, bir yandan Nihad'ın iş bulma çabasını okuyucuyla paylaşırken diğer yandan da adam kayırma, rüşvet gibi değişik yolsuzluklara da işaret etmektedir. Öncelikle Nihad'ın savaş dönüşünde, Sirkeci'ye yaklaşırken vapurda kurduğu mutluluk hayallerini, İstanbul'a âdeta cennete gidiyor gibi vapurdan inişini aktarır. Okuyucuya yavaş yavaş İstanbul'un hâlini, cephe ile gerisinin

farklılığını ortaya koymaya çalışır. Bu bağlamda Nihad'ın gazi oluşuna polisın hiç ehemmiyet vermeyişi ve Nihad'ın iş bulma macerasındaki hayal kırıklıkları Nihad - toplum çatışmasının ana omurgaları olarak verilir.

Bütün bu olup bitenlere rağmen Nihad ümidini yitirmez. Hâlâ birilerinin çıkıp kendine, "İstanbul'u müdafaa edenlerden birisi de sen değil misin?" deyip biraz da olsa hürmet göstermesini bekler, durur. Faik özür diler gibi yardımcı olur; ama Faik gibi insanların sayısı o kadar azdır ve olanlar da o kadar etkisizdir ki...

"İngilizlerle dövüştüğü gibi", sefaletle de boğuşabilecek güce ve iradeye sahip olan Nihad'ı kendi ülkesinin insanların yıkıma çalışması yazarın baştan beri altını çizdiği önemli vak'a halkalarından birini oluşturur. Ayrıca yazarın sosyal hayattaki bütün öğeleri Nihad'ın hayal kırıklığını pekiştirmede bir araç olarak değerlendirmeye çalıştığını görüyoruz. Buna örnek olarak, ilerleyen vak'a halkalarında okuyucunun karşısına çıkacak olan milletvekilleri ve tüccarların lüks yaşantısını bütün açıklığı ile ortaya koyabilmek için Faik ile babasının "sefil" hayatlarını ayrıntılı bir şekilde betimlemesini gösterebiliriz: Faik ve babası kulübe gibi bir yerde oturmaktadırlar. Çerçevenin üstüne taktıkları havluya varıncaya kadar satmışlardır. Maaşlarının yetişmediği durumlarda da ihtiyaçlarını onlardan aldıkları üç beş mecidide ile telafi etmeye çalışmaktadırlar. Misafirlerine verebilecekleri fazladan bir yastık, bir yorganları bile yoktur.

Maarif müdürlüğünden sonra Nihad, adliye binasına gider. Orada ise karşısına "yüzlerce talibin müracaatlarına set çekmek için duvara asılan, o mahud kâğıtlardan birini" (s. 20) okur. "Münhal bulunmadığından beyhude müracaatlerin hiçbir..." (s. 21)

On iki on üç yaşlarından beri sıkıntı çekmeye alışmış olan Nihad'a bu olaylar daha ağır gelir.

Son olarak Nafia İdarehanesine gider. Aynı sonuç orada da Nihad'ı beklemektedir. Devlet dairelerinin kapısı üç defa yüzüne kapmıştır. Artık resmî dairelerden medet ummak gereksizdir. Tüccarların kapısını çalmayı dener. Onlar için de "gazilik" o kadar mühim değildir. Tüccar yazıhanesindeki bir bayan, mücevherattan anladığı gibi Nihad'ın da değerini anlamakta zorlanmaz. Ona değer veren de sadece o olur. Ama onun da değer vermesi gaziliğinden dolayı değildir.

Kadın, Nihad'ı yazar tarafından özellikle seçildiği anlaşılan bir eve çağırır. Burası bir tacirin evidir. Faik gibilerin sefaletinin

yanında bunlar da aşırı lüks içerisinde yaşamaktadır. Yazar da zaten iki hayatı tüm açıklığı ile verebilmek için böyle bir evi mekân olarak seçmiştir. Ayrıca dönemin yolsuzluklarını göstermek için de uygun bir yerdir. Çünkü o dönemde, giriş bölümünde belirtildiği gibi, tüccar - mebus yolsuzlukları hayli revaçtadır.

Evin hanımı Seniha, kızı Perizad'a muallimlik için Nihad'ı çağırmıştır. Ama niyeti ise çok daha başkadır. İlk önce ona öğretmenlik teklif edecek, sonra kara parasının hesap işlerini yaptıracaktır. Asıl hedefi ise onu bir paşanın yaverliğinde istihdam ederek yolsuzluklarını kolaylaştırmaktır. Romanda Seniha Hanım şöyle tanıtılır:

“Seniha Hanım Mahir Bey'in zevcesi, çocukken, anasız babasız besleme imiş. On dört yaşına kadar ihtiyar bir kadının yanında büyümüş, sonra bu hamiyesi ölünce, öksüz çocuk bir şehbenderin yanına girmişti. Bu adam, önceleri Seniha'ya bir baba şefkatiyle bakmış, fakat yavaş yavaş, genç kızın bir meyva gibi kızarıp olmağa başlayan güzelliğine karşı bir nev'i zaaf, zevcelerinden bikan, fakat çapkınlığa istidatları olmayan ve becereksiz erkeklerin aptalca meftuniyetlerinden birini hissetmişti. O zaman Seniha ile şehbenderin zevcesi arasında bir rekâbet yarışı başlamış. Fakat bu müsabaka, şehbenderin hastalıklı, cılız, fazla saf zevcesinin aleyhine neticelenerek, onu yatağa düşürüp öldürmüştü. Diyolar ki zavallı kadın, birkaç defa kocasını Seniha ile basmış.” ... “besleme Seniha on yedi yaşında, koca evin hanımefendisi olmuştu, kocasının o kadar itimadını kazanmıştı ki zavallının gözü önünde birçok erkeklerle münasebette bulunduğu hâlde, şehbender Seniha'yı eski zevcesinden fazla hafif zannetmişti. Birlikte Avrupa'ya da gittiler, Fransa'da güzel bir şehre yerleştiler. Fakat şehbenderin mensup olduğu siyasi fırka değişir, onu azleder. İstanbul'a dönmek lâzım. Kocasının birçok işini bir sihirbaz gibi halleden Seniha, hemen tek başına İstanbul'a dönerek ne yapar yapar, kocasını mevkiinde bıraktırap Fransa'ya gelir. Şehbender, fedakâr zevcesinin bu harika muvaffakiyetine ibtida hayran olursa da sonra içine kurt girer. İstanbul'da birçok arkadaşları, bilhassa Mahir Bey vasıtasıyla tahkikat yaptırarak Seniha'nın Hariciye Nazırı'nın kardeşiyle bir macerasını öğrenir, şehbenderlikten hemen istifa eder, karısını boşar.

Balkan harbi sıralarında cereyan eden bu meseleden sonra, Seniha'nın Mahir Bey'le evlendiği görülür” (s. 72-73)

Kuvvet, irade, güzellik ve kadınlık sembolü Seniha Hanım, kocasının bütün işlerini idare eder. Öyle ki meşru ya da gayrimeşru hangi ticarî faaliyet olursa olsun, gerekiyorsa gayriahlakî yollarla şirketin muhasebesini düzelten Seniha Hanım, zengin, yakışıklı, kudretli, genç ve kendisini özel yeteneği ile ikna edebilecek her erkekle yakından ilgilenmektedir.

Nihad, kendisini anlayan bir kişinin çıktığını sanarak gelecekte habersiz Perizad'ın hocalığını kabul eder. Anlatıcı bakış açısına göre bu aile, millî benliğinden öyle uzaklaşmıştır ki bu durumu kızları

Perizad'da bile kolay görebiliriz. Çünkü Perizad, Türkçe değil Fransızca öğrenmek istemektedir. Çok yakında kutlanacak olan Perizad'ın yaşgününe Nihad da davet edilir. Fakat ailenin çok daha başka plan, hesap ve beklentileri vardır. Aslında bu kutlama, Seniha Hanım ve kocası Mahir Bey'in haksız kazançları olan vagon ticaret yolunu açmak için tertip edilmektedir. Toplantıya subaylarla müttefik Alman subayları seçilerek davet edilir.

Yazarın anlatımıyla, cephede "körpecik vatan evlatları" vatan uğruna canlarını feda ederken cephe gerisindeki insanlar menfaatlerini feda edememektedirler.

Nihad, o gece Perizad'ın muallimliğini yapan Muazzez ile tanışır. Hemen kaynaşverirler. Olup bitenlerden tiksintilik, kalplerindeki saffet onları birbirine yaklaştırır. Bir ara, yanlarında durmak istemediklerinden balkona çıkarlar. Orada elim bir hadiseye şahit olurlar. Seniha Hanım yine kocasının aksayan işi ile ilgili mebus Alaaddin Bey'le görüşme yapmaktadır. Mahir Bey'in yük getiren vagonlarından birisine Çatalca'da el konulmuş, Seniha Hanım yine kadın duygularıyla bu vagonların Merkez-i Umumiyyeye ait olduğuna dair bir yazı almak istemektedir. Üstelik Alaaddin Bey, eve Mahir Bey'den daha çok uğrayan biridir. Mahir Bey'le üç yıldır ortak iş yapmaktadır. Nüfuzunu kullanarak bedava vagon bulmakta, Arabistan'dan, Galıçya'dan ucuz mal getirip ateş pahasına satmaktadır. Mahir Bey işlerini ilerletmek ve sağlamlaştırmak için Muazzez Hanım ile Alaaddin Bey'i evlendirmeyi bile düşünmektedir.

Alaaddin Bey, "...tıknaz, kanlı, zinde, geniş bir adam, başı kuvvetli bir gurur ve refah duygusuyla geriye çekilmiş, çenesinin altındaki etler birikmiş, gözleri de ele, mağrur, hâkim, kaşları düz, yuvarlak, buruşuksuz, burnu yayvan ve delikleri büyük, yüzüne bir saflık veriyor, fakat gözlerinin altındaki dolambaçlı çizgilerde biraz hile, safiyane bir hile manası var. Yan bakışları tehditli bir adam, kendi kuvvetinden emin, istikbalinden emin bir adam. Sesi bile gururla itimad-ı nefsten başka bir şey ifade etmiyor, sert, çiğ, tok bir ses." (s. 59-60).

"Şişman vücudunun kusurlarını oldukça örten, fazla geniş ve yuvarlak omuzlarına bir köşe vererek, üstüvani gövdesini belli gösteren, şişkin göbeğini biraz gizleyen" ... "kenarları fazla kazıtılmış bıyıkları, içkiden fazla kızarmış yüzüyle bir banker gösterişi içindeydi." (s. 109)

Seniha Hanım'ın mebus Alaaddin Bey'le iş görüşmesi yaptığı gün başlayan Nihad ile Muazzez arasındaki yakınlaşma kısa sürede gelişir. Sık sık gezmeye çıkarlar. Seniha Hanım, Mahir Bey, Alaaddin Bey "şeytan üçgeni"nin çevirdikleri işlerden bahsederler. Her gün birbirlerini görme arzularının gittikçe arttığını birlikte hissederler.

2. 2. Muazzez - Nihad

Romandaki vak'anın gelişimine önemli katkılar yapan romanın ikinci kahramanı Muazzez'dir. Muazzez, annesiz ve babasız büyümesine rağmen çocukluk yıllarını rahat bir şekilde yaşamıştır. Yetişmesini dayısı Mahir Bey'e borçludur. Romanda Muazzez şu cümlelerle tasvir edilir:

"Açık yeşil, havaî mavi gözlü"... "Buğday renkli, ince tenli yüzü, ciddi nazik yapıllı burnu. Küçük dudakları, biraz yorgun çehresinde, tabii bir rahatlıkla süzülen hülyalı gözleri ve onu çerçeveleyen kaşlarının kırık münhanisi yüzüne kibar bir mana vermektedir." (s. 35)

"Etinin rengi güzel: ince sarı tüylerle çok ışık emen, parlak, dümdüz, pembe, mesameleri görünmeyen, sivilcesiz, ütülü bir kumaş gibi kırışksız, en hafif kan cevalarını dışarı aksettiren ince, müslin gibi gergin ve şeffaf bir teni vardı. Gözleri güzel: bir tavus tüyü renginde. Yaldızlı, yeşil, ışık vurdukça titrek, tatlı derin bir parlayışı var. Teheyyüçlerin en ince anlarını belli edecek kadar hisli gözler. Sahibi konuşurken, bir saniye içinde, muhatabının aczlerine karşı merhamet, meziyetlerine karşı takdir, saflıklarına karşı istihza ifade ediyor. Giyinişi, yürüyüşü, söyleyişi güzel, daima sade kıyafetleri beğeniyor." (...)

"Yürüyüşü de ciddi, fakat bir heyecan esnasında hiç umulmayan hoppa tavırları da yok değil, çarçabuk alevlenip geçiyor. Konuşurken samimi, karşısındakinin gizli fikirlerini çabuk anladığı gibi, kendi fikirlerini de gizlemiyor. Cesur, açık ve candan bir sohbeti var. Sesi daima titrek" (s. 83-84)

Yukarıdaki betimlemeden anlaşıldığı üzere, ailesinin yaptığı bütün usulsüz işleri bilmekle birlikte, bu tür yolsuzluklardan rahatsız olduğunu ifade edecek herhangi bir davranışta bulunmayan Muazzez'de hemen hemen hiçbir kusur görülmez. Nihad, Muazzez'deki bu kusursuzluğu, onun yetiştirme tarzına bağlar. Muazzez, ne zaman ki Nihad'ı tanır, dayısının yaptıklarının çok yanlış olduğunu anlar.

Nihad bu evde olup bitenlere fazla sabredemeyeceğini bilir. Bu insanları kısa sürede çok iyi tanımıştır. Bir gün Muazzez'le konuşurken şöyle der:

"Ne biçim insan bunlar?.. Ne acıip mahlûklar! Bunların mefkûreleri nedir? Ne için yaşıyorlar?.. Vatanları yok, vicdanları yok, Allah'a da, güzelliğe de, fazilete de inanmıyorlar, bunu anladık, peki?.. Para için mi yaşıyorlar? Servetin hududu yok mu? Debdebe için mi yaşıyorlar? İstanbul'da bunun fevkinde hangi saltanat var? Hayır... bunlar için değil hayır, ne vatan, ne vicdan, ne Allah, ne güzellik, ne para, ne debdebe, ne saltanat için, hayır, hiçbiri için değil. Fenalık için, yalnız günah işlemek, yalnız başkalarının ıstıraplarına bir zebani istihzasıyla çirkin çirkin gülmek için, rezaletlerin gübresinde iğrenç bir taaffünle pişmek için yaşıyorlar. Hay Allah cezalarını versin! Çanak-kale'de gözlerimin önünde kafaları futbol topu gibi koparak havaya fırlayan Türk gençleri bunlar için mi can verdiler? Tevekkeli değil, ordu, ahali açlıktan, hastalıktan kırılıyor.

İki milyon kilometre murabba arazinin mahsullerini İstanbul'da üç beş yüz kişi yiyor. Yine kör boğazlarına doymuyorlar. Hay Allah topunu Kahr ismiyle kahretsin... İnsan vatanperver olduğuna değil enayi yerine konduğuna yanıyor. Yarabbi!.. Tasavvur edemezsiniz Muazzez Hanım, Anafartalar'da, İstanbul'un kapısını İngilizlere teslim etmemek için Türk çocuklarının, -henüz bunlar çocuktular Muazzez Hanım- Türk çocuklarının gösterdikleri harika azmi tasavvur edemezsiniz." (s. 87) "Ben Ariburnun'da en korkak bir ihtiyat zabitanın bir düşman bombasını yerden kapıp tekrar düşmana attığını gözlemlerimle gördüm. Artık eski Yunan masalları beni hiç şaşırtmıyor. Bunları adi vak'alar gibi hatırlıyorum. Bunlar gençliğin Boğazlarda yaptığı harikalar yanında adi vak'alardır Muazzez Hanım. Biz mebus Alaaddin Bey için mi harp ettik? Tuh! Hepsinin Allah cezasını versin. Çünkü Türk kanunları buna muktedir değil." (s. 88)

Nihad'ın artık dayanacak, sabredecek gücü kalmamıştır. Bu "cehennem andıran yerden" kurtulmaya karar verir. Fakat bir sorun vardır. Kendisi çekip gidebilir, Muazzez ne yapacaktır? Zaten Muazzez'den ayrılmak o kadar zordur ki. Nihad bu düşünce helezonları içerisindeyken gazeteci Kerim Bey Nihad'a, Muazzez'i kaçırmamasını önerir.

Romanda bir kaybolup bir görünen, yazarın zor kaldığı anlarda ortaya çıkardığı Kerim Bey, şöhretli bir yazardır. Aynı zamanda *Şimşek* romanındaki Ali, *Biz İnsanlar*'daki Necati gibi (Önal, 1989: 156) Peyami Safa'yı temsil ettiğini düşündüğümüz Kerim Bey herkese yardım eden kişiliği ile ön plana çıkar. Roman boyunca Nihad'la Muazzez'e yardım ederken gördüğümüz Kerim Bey, herkesle iyi geçinen; fakat Alaaddin Bey'in gazetesinde çalışmasına rağmen yapılanları onaylamayan bir karakterdir. Kerim Bey, gazetecilikten hikâyeciliğe doğru gidip gelen tahassüslerle çevresini gözler, tahlil eder ve anlatır.

Sonunda Muazzez, zor bir iş olmasına rağmen Nihad'la anlaşış kaçmaya karar verir.

Peyami Safa'nın eserleri üzerine yapılmış incelemelerde şöyle bir tespitle karşılaşırız: Romanlarında üç şahıs vardır. Bunlardan ikisi erkek, diğeri kadındır. Erkeklerden biri Batı'yı, diğeri de Doğu'yu temsil etmektedir. Kadın ise Doğu ile Batı arasında tereddüdedir. Ama sonunda Doğu'yu tercih eder (Bk. Tarancı, 1940: 113; Moran, 1983: 187; Önal, 1989: 152). Yazar'ın Doğu'yu temsil eden Nihad ve arkadaşlarını, Batı'yı temsil eden insanlardan sadece dürüstlük, milliyetçilik gibi mefkûreler noktasında ayırması oldukça dikkat çekicidir. Doğu ve Batı'yı temsil eden roman kişilerinin sosyal hayatı algılayışları ve beşerî ilişkileri yönüyle oldukça benzerlikler gösterdiklerini görmekteyiz. Bunun bir örneğini evlilik meselesinin hafife alınışında (s. 159) ve aşağıdaki diyalogda konu edilen

kişinin en yakınındakilerle ilgili yorumlarından anlamaktayız. Romanın bir yerinde şöyle bir konuşma geçer. Nihad Muazzez'i arkadaşları ile tanıştırır ve Nihad'ın arkadaşları Muazzez için Nihad'a şunları söyler:

- Azizim, senin Muazzez şeker be!
- Vallahi enfes kız!
- Lati lokum!
- Kızı hep yenecek şeylere benzetiyorsunuz. Ayıp! Nihad sahi benim de hoşuma gitti: Bal gibi kız!" (s. 150-151)

Romandaki bu tür yaklaşım örneklerini çoğaltmak mümkündür.

Sonuçta Nihad galip gelir, Muazzez dayısının evini terk eder. Fakat hâlâ tereddütlüdür. Nihad'a aşk, dayısı Mahir Beylere maddî rahatlık yönüyle bağlıdır. Ama her türlü rahat hayatı terk ederek aç kalma, açıkta yatma tehlikesine rağmen yine tercihinin Nihad yönünde kullanır.

Romanda Muazzez'in evi terk edişi anlatılırken Muazzez'i buna zorlayan, bir başka ifade ile onu masum gösterecek bazı etkiler seçilmiştir. Mesela Muazzez, başta Mahir Bey olmak üzere sonradan fikir değiştiren Seniha Hanım tarafından tıknaz, ayyaş, ahlaksız, yalancı, hilebaz Alaaddin Bey'le evlendirilmek ister. Muazzez ise böyle bir tipte zaten evlenmeyi düşünmemektedir. Acaba Seniha Hanım ve Mahir Bey tarafından Alaaddin Bey gibi birisi ile evlendirilmeye zorlanmasa idi Muazzez yine kaçarmıydı? Bu sorunun cevabı o kadar önemli olmasa da, Muazzez'in Doğu'yu tercih ettiği fikrin açıklanması açısından önemli görünmektedir. Romanın kurgusundan anlaşılan, sanki Muazzez'in böyle bir baskının etkisi ile Nihad'la kaçmaya mecbur kalmasıdır. Bu düşünceyi, Muazzez'in ileride Nihad'ı terk edip tekrar Mahir dayılarına dönmesi de desteklemektedir.

Muazzez'in, Batılı bir hayat süren, her türlü hile ve sahtekârlığı yapan Seniha Hanım ve Mahir Beyleri terk etmesindeki asıl neden, elbette bunlar değildir. Muazzez'in gözünde bunlar haindir. Ama asıl kabul edilemeyecek olan şey Alaaddin Bey'le evliliğidir. Onun rahat bir hayatı terk etmesindeki neden, Alaaddin Bey'le evlendirilecek olması ve Nihad'a karşı duyduğu engellenemez muhabbetir. Dayılarının yanında yetişmesi, çocukluğundan beri oldukça lüks ve rahat bir hayat sürmüş olması ve bu rahat hayatı devam ettirme arzusu Muazzez'i bu eve bağlar. Ayrıca Muazzez, Mahir Beylerin Batılı yaşayış tarzlarına karşı da değildir. Onun karşı ol-

duğu şey, ahlak ve faziletin yokluğudur. Batılı yaşıyş biçimine sıkı sıkıya bağlı olan Muazzez söz konusu bu gerekçelerle Nihad'la gitmekte tereddüt eder. Her türlü ahlaksızlığı, sahtekârlığı, hainliği, çirkinliği terk etmekte kararlı olan ama bir türlü Batılı yaşıyştan kopamayan Muazzez bu ikilemi uzun bir süre devam ettirir. Her ne kadar Nihad'la birlikte gitse de tam manasıyla Batı'dan Doğu'ya geçiş yapamaz.

Nihad ile Muazzez yeni bir hayata başlar. Nihad için bu hayat eskisinden fazla bir değişiklik göstermemekle birlikte Muazzez için öyle değildir. Muazzez lüks bir hayatın içinden çıkmış gelmiş, her günü ekmek kavgasıyla, belki bir ömür çileyle geçecek bir hayata başlamıştır. Aslında bu kararında ısrarlıdır da. Nihad ve arkadaşlarının bütün sıkıntılara rağmen ahlaklı, faziletli ve samimi bir hayat sürmeleri onu oldukça etkilemektedir.

Hâlbuki Harem-i Şerif'i ziyaret edip Arafat'ta vakfeye duran, Defter-i Hakanî'de çalışan Hacı Hüseyin Efendi yaşadığı dönem şartlarının kötülüğünü öne sürüp rüşvetle iş yapmakta, Nihad'ın ev sahibesi Emine Hanım çok yüksek faizlerle borç para vererek ocak söndürmekte, Rıza değişik cemiyet adlarını kullanarak müsamereler bileti satmakta, katiller bir hafta hapis yatıp para ile kurtulmakta, tramvaylardaki biletçiler bilet kesmeyerek parayı "iç etmektedirler." Buna mukabil Nihad ve arkadaşları, yüksek değerler uğruna hayatlarını rezillik içinde geçirmektedirler. Nihad bu çelişkili hayat algılamalarını şöyle dile getirir:

"Mahir Bey gibi rezil, Alaaddin Bey gibi küstah, Seniha gibi hayâsız olmalıymışız. Bu memlekette iş böyle. Cahiller, dalkavuklar, mürailer, rahat rahat yaşıyor." (s. 169)

Bu gerçeği tiyatrocı Rıza ise şöyle anlatır:

"(...) ben ahlaklı yaşamaya çok çalıştım. Olmuyor. Bu memlekette ahlaklı adamlar geberip giderler. Şimdi beni kötü kötü söyletme. Mesela polis müdürü serseri. Mektepten ahlaksızlığı yüzünden kovulmuş. Bizim Musluk İbrahim onun silsilesini biliyor. Herif Davutpaşalılara sandık kaldırmış be! Şimdi polis müdürü. Hangi birini anlatayım? Sen benden iyi bilirsin. Kabinde komedi oynuyorlar. Memlekete iyilik mi ettiler sanki? Hırsızlık, ihtikâr, biri biri ardısıra (...)" (s. 183-184)

Nihad hangi kapıyı zorlamışsa başarılı olamaz, hayatını sürdürebileceği ahlaklı ve faziletli yollar bulamaz. Bir ara, tiyatrodaki süflörlük yapmak ister; ama orada da garip hadiseler cereyan ettiğinin

den ayrılır. Kerim Bey, gazetede yazı yazmasını teklif eder; fakat daha ilk yazısı gazete yönetimi tarafından iktidarın hoşuna gitmez denilerek geri çevrilir. Suya sabuna dokunmadan bir şeyler yazmak Nihad'a göre olmadığı için de, yeni iş uzun ömürlü olmaz.

Her bozukluktan nasibini alır. Ya bozulmuş düzenin çarkları arasında yok olacaktır ya da bütün iyi hasletlerini ayaklar altına alıp o da bir çark olacaktır. Aslında bir yol daha vardır: Bu düzeni değiştirmek. Nihad da buna karar verir. Geniş arkadaş çevresi ile çalışıp ihtilal yapacaktır. Ne yazık ki ateşli ilk toplantıdan sonra yakalanıp hapse atılır. Hasta Muazzez'in yanından palas pandıras alınıp götürürler. Muazzez'in de bu hayatın çekilmezliği üzerine ilk belirtilerin görüldüğü bir anda götürülmesi Nihad'a ikinci bir darbe olur. Karanlık, dünyaya açılan bir penceresi dahi olmayan, ağır kokulu, rutubetli bir nezarethanede, azılı katillerle beraber üç gün tutulur. İhtilal gibi bir şeyle bir daha uğraşmamak şartıyla serbest bırakılır. Hasta yatağında bıraktığı Muazzez'i, eve dönüşünde Seniha ile konuşurken bulur. Seniha Hanım bu süre içerisinde Muazzez'le ilgilenmiş ve eve geri dönmesi için ona tavsiyede bulunmuştur. O gün bu konu üzerinde münakaşâ edilir, ama Muazzez kararlıdır. Birkaç günlüğüne de olsa Mahir dayılarına geri dönecektir. Buna gerekçe olarak da şunu gösterir:

"- İstiyorum, çünkü... Nihad çok yoruldu, bilemezsin... çok eziyet çektim... hele bu son hastalık... hele senin tevkifin... beni bitirdi. Biraz, biraz rahat etmek istiyorum, birkaç gün." (s. 135)

Ertesi gün küçük bir not bırakarak Muazzez evden ayrılır. Hâl-buki tanışalı beş buçuk ay olmuştur. Üç dört gün sonra geri gelse de Nihad'ın yüz vermemesi yüzünden darılır, tekrar geri gider.

Muazzez tarafından terk edilmiş, o güne kadar çektiği sıkıntılar, toplumun "Mahşer"i andıran durumu Nihad'ı bunalıma sürükler. Bunun sonucunda Nihad, başarısız bir intihar teşebbüsünde bulunur. Ama tüm olumsuzluklara rağmen hayatın güzelliği Nihad'a tekrar görünür. Kerim Bey'in yardımlarıyla Nihad'la Muazzez yeniden buluşurlar.

SONUÇ

Peyami Safa romanlarının karakteristik özellikleri arasında yer alan Doğu - Batı çatışması bu romanının da ana öğelerinden biridir. Savaşla birlikte gelen ekonomik sıkıntıları ve bunun sonucun-

da ortaya çıkan yolsuzluk, karaborsacılık, rüşvet, adam kayırma gibi toplumsal yaraları, vefasızlık, kadirbilmezlik gibi kişiye özgü problemleri söz konusu bu derin yapının alt bileşenleri arasında sayabiliriz. Peyami Safa bu romanında, sosyal hayata akseden kültür ve toplumsal ilişki problemlerini; savaşa katılmış, yaralanmış, İstanbul'a döndükten sonra, açlıkla mücadele etmek zorunda kalmış bir öğretmenin başından geçenlerle birlikte yorumlar. Romanın başkahramanı Nihad ile romanın diğer kişisi Muazzez'in sosyal hayat ilişkileri ve yorumlamaları ekseninde anlatılan bu sorunlar sadece betimlenir. Neden-sonuç ilişkisi üzerinde durarak bir çözümleme sunan roman, problemlerin halli konusunda doğrudan bir çözüm önerisinde bulunmamakla birlikte, romanın aslında zımmî bir tezi barındırdığını söyleyebiliriz. Sanırız bu da, sosyal ve siyasî değişimleri sadece ekonomik çıkmazlarla açıklamının doğru olmadığıdır. Sorunun bizzat bireye bakan önemli yönleri vardır. Asıl bizim üzerinde durmamız ve çözüm üretmemiz gereken sorun da budur. Bireyin özünü etkileyecek bu türden değişimler yaşanırsa, maddî zorlukları fırsata dönüştürme gayretleri azalır, "ben"e yönelik kaygılar, benliği aşarak toplumsal kaygıya dönüşebilir. Böylelikle birey, ben değil biz diyebildiği ölçüde sosyal hayatı derinden etkileyen sorunların çözümüne yönelik önemli katkılar sağlayabilir.

Yazarın, tarihî bir gerçekliği romanına taşımada oldukça titiz davrandığını görüyoruz. Tarihî belge ve bilgilerle romanın tematik yapısının örtüşmesi yönüyle tarihe ışık tutacak birçok ögeyi içerisinde barındırdığını düşünüyoruz. Kurguya dayalı romanla, kurguya asla yer vermeyen tarihin kesişme noktalarının tespiti oldukça güçlüklerle dolu olsa da Sadık Tural'ın dediği gibi "hikâye, roman veya tiyatro eserlerinde, dozu artırılmış entrik unsurun yanı başında, kaba, sathî, fakat tarihçinin işine çok yarayacak malzemeler vardır." (Tural, 2004: 59). Bu nedenle, mütareke dönemi İstanbul'unun bütün sosyal ve siyasî yönleriyle *Mahşer* romanının fonunu oluşturması ve bunun tarihî gerçekliğe yaslanması önemsenmelidir.

KAYNAKÇA

- Acun, Fatma, (1999), "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Değişme ve Süreklilik", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı)
- Aktaş, Şerif, (1984), *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Birlik Yayınları, Ankara.
- Be:kes, Niyazi, (2002), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul.
- Çetin, Nurullah, (2007), *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap, Ankara.
- Erişirgil, Mehmet Emin, (1956), *Mehmet Âkif, İslamcı Bir Şairin Romanı*, Maarif-İnkılâp Yayınları, Ankara.

YENİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI

- Gençosman, Kemal Zeki, (1976), *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk ve Rüşvet Olayları*, Şal Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Ramazan, (1998), *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- Lewis, Bernard, (1993), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mehmet Selahaddin Bey, (1989), *İttihat ve Terakkinin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim*, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- Moran, Berna, (1983), *Türk Romanına Eleştirel Bakış*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Onal, Mehmet, (1989), *Peyami Safa İmzalı Romanlarda Fiktif Yapı*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- Sabis, Ali İhsan, (1943), *Harp Hatıralarım*, c.1, İnkılâp Kitaevi, İstanbul.
- Sabis, Ali İhsan, (1990), *Birinci Dünya Harbi*, Nehir Yayınları, İstanbul.
- Safa, Peyami, (1937), "Peyami Safa Diyor ki", *Her Ay*, S. 1, 20 Mart - 20 Nisan.
- Safa, Peyami, (1994), *Mahşer*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Sertel, Zekeriya, (1977), *Hatırladıklarım*, Gözlem Yayınları, İstanbul.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, (2003), *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 10. bs., Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- Tarancı, Cahit Sıtkı, (1940), *Peyami Safa*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul.
- Tekin, Mehmet, (1986), *Peyami Safa'nın Romanlarının Yapı ve Anlatım Teknikleri Bakımından İncelenmesi*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- Tunaya, Tarık Z. , (1959), *Hürriyetin İlanı, İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar*, Baha Matbaası, İstanbul.
- Tural, Sadık, (2004), *Edebiyat Bilimine Katkılar 1*, 2. bs. , Yeni Avrasya Yayınları, İstanbul.
- Yakın Tarihimiz*, (1962), c. 1, S. 3, 15 Mart.
- Yalçın, Alemdar, (1992), *Cumhuriyet Devri Türk Romanı*, Kilim Ofset, Ankara.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, (1976), *Siyasal Anılar*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Yalman, Ahmet Emin, (1968), *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, c. 1, (1888-1918), Yenilik Basımevi, İstanbul.